

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASLARIMIZDAN AKSARAY SULTANHANI ÖRGÜ ÖRNEKLERİ

AKSARAY SULTANHANI KNITTING SAMPLES FROM OUR INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Semra KILIÇ KARATAY

Dr Öğr. Üyesi Semra KILIÇ KARATAY, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel
Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Öğretmenliği

Özet

Örme sanatının başlangıç tarihi net olarak bilinmeyip yüzyıllardır süregelen ve bugün canlılığını koruyan, somut olmayan kültürel miraslarımızdan olan el sanatlarımızın bir dalıdır. İnsanların soğuktan korunmak ve günlük giyim eşyası olarak kullandığı çorap ve patikler Aksaray ve çevresinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle yöresel kıyafetlerde el örgüsü çorap ve patikler en önemli giyim öğeleri olmasının yanında günümüzde daha çok çeyiz geleneğinde yer almakla beraber hediye amaçlı örüldüğü de görülmektedir. Çorap insanların ayaklarının soğuktan korunmak amaçlı örülmüş ve zamanla daha da değerlendirilerek desenlerle zenginleştirilmiş el emeği ile örülmüş örneklerdir. Ülkemizde yaygın el sanatlarından biridir.

Aksaray- Sultanhanı ilçesi el örgüsü örnekleri bakımından zengin bir bölgedir. El örgüsü örnekleri olan çorap veya patik örneklerinin desen bezemesinde kullanılan motifler örüldüğü bölgenin kültürü hakkında bilgi vermektedir. Örneğin Sultanhanı ilçesinde elde edilen çorap ve patik örneklerinin bezemelerinde kullanılan motifler yörede halı ve kilim dokuma örneklerinde de yoğun olarak kullanılmaktadır. Aksaray Sultanhanı ilçesinde elde edilen el örgüsü örnekler incelenerek kullanılan malzeme, motif, renk, tekniği ve kullanım amacı ile ilgili bilgilerin paylaşımı amaç edinilmiştir. Kültür değerlerimizden biri olan el örgüsü çorap, patik veya eldivenler özellikle de kış aylarında günlük giyim malzemelerinden olması bu gelenek kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli derecede katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelime: Çorap, Patik, Örgü, Sultanhanı, Kültür

Abstract

The beginning date of the knitting art is not known exactly, and it is a branch of our handicrafts, which has been going on for centuries and is one of our intangible cultural heritages that preserves its vitality today. Socks and booties, which people use to protect themselves from the cold and as daily clothing, have an important place in Aksaray and its surroundings. Hand-knitted socks and booties are the most important clothing items, especially in local clothes. Socks are examples of hand knitted socks that are knitted to protect people's feet from the cold and enriched with patterns by gaining more value over time. It is one of the common handicrafts in our country.

Aksaray- Sultanhanı district is a rich region in terms of hand-knitted samples. The motifs used in the pattern decoration of socks or booties samples, which are hand knitted samples, provide information about the culture of the region where they are knitted. For example, motifs used in the decoration of socks and booties samples obtained in Sultanhanı district are also

used extensively in carpet and rug weaving samples in the region. It is aimed to share the information about the material, motif, color, technique and usage purpose used by examining the hand-knitted samples obtained in Aksaray Sultanhanı district. Hand-knitted socks, booties or gloves, which are one of our cultural values, make a significant contribution to the transmission of this tradition from generation to generation, especially in winter months.

Keywords: Socks, Booties, Knitting, Sultanhanı, Culture

GİRİŞ

El sanatlarımızın bir dalı olan el örgüsü örnekleri içerisinde en çok çorap ve patik örgüleri ile karşılaşmaktadır. Genelde kadınların tığ, iki şiş veya beş şiş kullanarak el emeği ile örülen çorap veya patik örnekleri günlük ihtiyacı karşılamakla beraber, ekonomi, hediye veya çeyiz amaçlı da örülmektedir. El örgüsü örnekleri olan çorap veya patikler bulundukları bölgeye göre renk, desen veya malzeme olarak farklılık göstermektedirler. Giyim kuşam malzemelerinden olan çorap veya patikler kırsal bölgelerde insanları soğuktan korumasının dışında süs giyim eşyası olarak da önemlidir. Özellikle çeyizlerde zenginlik göstergesidir. El sanatlarımız, bir toplumun yazılı olmayan ve yüzyıllardır süregelen gelenek görenek gibi nesilden nesle aktaran sözsüz taşıyıcılardan biri olup değerli kültür kimlik öğelerimizdendir.

Örücülüğün uygulayımı olan örme işi, elde kullanılan basit aletlerle, tek ipliğin kendi üzerine bükülüp kıvrılarak çeşitli ilmeklerle tutturulması veya düğümlendirilmesidir (Akbil, 1970: 36).

Örgü, yün, ipek, pamuk gibi doğal veya yapay maddeden oluşturulmuş ipliğin özel şiş, tığ, iğne, mekik gibi araçlarla yapılmış ilmeklerinin bir araya getirilmesi işlemidir (Anonim, 1971: 2571).

Çorap ayağa giyilen, baldırın yarısına ya da dize kadar çıkarılan, dış etkenlerden koruyan, aynı zamanda giysiyi tamamlayan bir tekstil ürünüdür. Patik ise ayağa giyilen, konç kısmı bulunmayan çetik olarak da isimlendirilen bir üründür. (Soysaldı- Çolak, 2018,s:1202).

Orta Asya’da yapılan arkeolojik kazılarda bulunan M.Ö. VII – VIII. yüzyıllar arasında bu bölgede yaşayan Hunlara ait Pazırık 2. Kurganındaki bulgular arasında konç kısmı koçboynuzu motifleri ile süslü yün çoraptır (Ortaç, 2002, s:2; Akpınarlı ve diğerleri, 2012, s: 213).

Aksaray- Sultanhanı çevresinde çorap ve patik örücülüğü insanoğlunun bu bölgede yaşamaya başlaması ile başladığı düşünülmektedir. Çünkü çorap günlük yaşamda giyilen giyim kuşam öğelerinin önemli bir parçasıdır. İlçede el örgüsü örnekleri olarak çorap ve patiğin yanında eldiven örgü örnekleri de görülmektedir. Ayrıca giyim amaçlı örülen çorap, patik veya eldiven örneklerinin çanta, dolap veya farklı yerlerde süs eşyası olarak kullanılmak üzere minyatür olarak örülen örnekleri de mevcuttur.

İlçede örülen çoraplar öncesinde diz boyuna kadar olup son yıllarda örülen örnekleri genellikle ayak bileği hizasında olup yörede tozluk olarak da isimlendirilmektedir. Çoraplar iki şişle örülebildiği gibi beş şişle de örülmektedir. Patik örnekleri ise tığ, iki şiş veya beş şişle örülmektedir. Eldiven el örgüleri ise beş şişle örülmektedir. Çorap ve patikler desensiz düz örülebildiği gibi zengin desen bezemesine sahip örnekler örülmektedir. El örgüsü eldiven örneklerinde ise düz olmasının yanında ara ara su yolu motifinin desen bezemelerinde kullanıldığı görülmektedir.

Sultanhanı ilçesinde halı ve kilim dokumasının yaygın olması nedeniyle çorap, patik veya eldiven gibi el örgüsü örneklerinin desen bezemeleri ile halı ve kilim örneklerinin bezemeleri benzerlik göstermektedir. Örnek olarak yayın olarak kullanılan pıtrak, elibeline, su yolu, çengel gibi geometrik bezemelerin yanı sıra lale, yaprak veya çiçeklerde bezeme olarak el emeği ürünlerde kullanılmaktadır.

Çorap, patik veya eldiven resmi koy

Örgü örnekleri arasında çorap ve patik yaygın olarak örülmekte olup el örgüsü eldiven örnekleri de ilgi görmektedir ve yörede örülmektedir. Günlük kullanım olarak örneklerden farklı olarak çanta veya dolap kenarlarında süs eşyası olarak örülen minyatür çorap ve eldiven örnekleri de görülmektedir.

İlçede örülen çorap, patik veya eldiven örnekleri iki şiş, beş şiş ve tığ ile örülmektedir. İki şiş ile örülen örgüler tek parça halinde örülüp daha sonra dikilerek birleştirilmektedir. Beş şiş ile örülen örgülerde bir bütün olarak örülmektedir. Beş şiş ile örülen çorap örgülerinde topuk kısmına gelindiğinde ayırma yapılarak daha sonra bezemeli veya bezemesiz olarak örülmektedir. Eldiven örgülerinde ise parmak kısımlarının her biri için ayrı ayrı iğne ile ip takılarak ayrılarak her biri ayrı örülmektedir.

Toplum yaşamında ve kültüründe önemli bir yeri olan çorap, geçmişten günümüze kadar gelebilen ve bugün canlılığını koruyabilen el sanat ürünlerimizdendir.

Sultanhanı İlçesi Örgü Örnekleri

Çorap örnekleri

Çorap insanoğlunun her mevsim giydiği temel giyim ihtiyaçlarımızdan olup, ayaklarda giyim ürünü olmanın dışında insan sağlığı açısından da önemlidir. Kültür değerleri içerisinde önemli bir yeri olan çorabın desenlerinde kullanılan motifler ve örgü teknikleri bölgesel olarak farklılık göstermektedir.

Halkın yaşamından ve kültüründen ayrı düşünilemeyen çorap, halk kültürünün en belirgin rengini, canlılığını ve anlatımını yansıtır. (Taner 1983: 12).

Mevsimsel olarak kullanılan malzemede farklılık göstermektedir. Kış aylarında daha çok kalın ve sıcak tutan ve malzemesi yün olan çoraplar kullanılırken, yaz aylarında ise ince çoraplar tercih edilmektedir.

Türklerde çorap geleneğinin çok eskilere dayalı olduğunu kanıtlar ve Mezopotamya’da, MÖ 20. yüzyılda örme çoraplar bulunduğu rivayet edilmektedir. (Köklü 1997: 21).

İlçede İlk zamanlarda diz boyuna kadar özellikle yünden örülen çoraplar zamanla hem maddede hem de boylarında değişiklik meydana gelmiştir. Bu duruma insanların talepleri ve gelişen teknoloji sebep olmuştur. Örneğin öncesinde yünden elde edilirken günümüzde farklı renkte orlon ipler kullanılmıştır. Diz boyuna kadar örülen çorapların yerine ayak bilek hizasında ve diz altı örülen çoraplar örülmektedir. İlçede elde edilen çoraplarda düz bezemesiz örnekler olduğu gibi çiçek, hayat ağacı, su yolu vs bezemelerin kullanıldığı görülmektedir.

Bazı bölgelerde çoraplarla ilgili âdetler ve inanışlar vardır. Örneğin, beyaz çorap hediye edilmesi, aydınlık temennileri; siyah çorap hediye edilmesi kötü temennileri ifade ederken başka renkteki çorapların hediye edilmesi de üzerindeki renk ve motiflerin manasına göre anlam kazanır (Özbel 1945: 11).

Fotoğraf 1. Bezemeli ve bezemesiz uzun çorap örnekleri(Kılıç K. 2022).

Fotoğraf 2. Su yolu bezemeli
çorap (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 3. Su yolu bezemeli
çorap (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 4. Muska
bezemeli
çorap (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 5. Yaprak bezemeli
çorap (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 6. Damalı bezemeli
çorap (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 7. Çiçek bezemeli
çorap (Kılıç K. 2022)

Patik Örnekleri

Patik; günümüzde çoraba göre daha çok ilgi gören örgü örnekleridir. Ayak bileğinde olup örgü olamayan çorap üstüne veya çorapsız giyilebilen yün veya orlon diye bilinen fabrikasyon iplerden örülmektedir. Evlerde günlük giyimde terlik yerine de giyilebilmektedir.

Patiklerin motif ve kompozisyon özellikleri, renk zenginliği, başlama teknikleri, örme teknikleri çoraplar da görülen özelliklerle aynı olsa da günümüzde yapılan bazı örneklerde değişik örgü motifleri; topuk ve burun oluşturma şekilleri görülmektedir (Sancak, 2001,s.17).

İlçede çeyizlerde önemli yeri olan patikler desen açısından zengin olup, iki şiş, beş şiş veya tek tığ ile örülebilmektedir. Örne tekniği özellikleri açısından çorapla aynı olan patik günümüz el sanatlarımızdan olup kültür değerlerimiz açısından önemlidir.

Fotoğraf 8. Göz bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 9. Göz bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 10. Çiçek bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 11. Çiçek bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 12. Kiraz bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 13. Kiraz bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 14. Gül bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 15. Kurtizi bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 16. Göz bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 17. Hayatağacı bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 18. Çengel bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 19. Çiçek bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 20. Hayat ağacı bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 21. Kalp bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 22. Su yolu bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 23. Çiçek bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 24. Göz bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 25. Kiraz bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 26. Muska bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 27. Çiçek bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 28. Gül bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 29. Kurtizi bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 30. Gül bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 31. Kalp bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 32. Çilek bezemeli
Patik (Kılıç K. 2022)

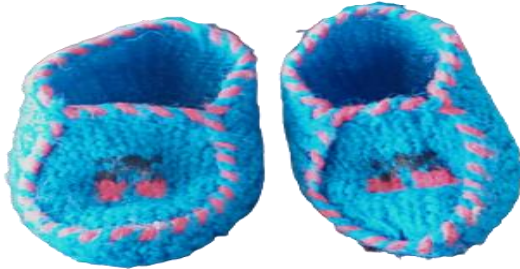
Fotoğraf 33. Su yolu bezemeli
patik (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 34. Damalı bezemeli anne- çocuk
Patik örneği (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 35. Göz bezemeli anne- çocuk
patik örneği (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 36. Bezemeli çocuk
Patik örneği (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 37. bezemeli çocuk
patik örneği (Kılıç K. 2022)

Eldiven Örnekleri

Eldiven, el sanatlarımızdan olup soğuktan korunmak amaçlı genellikle beş şiş ile örülen el örgüsü örneklerimizdendir. İlçede Beş parmaklı örnekleri yaygın olarak örülmektedir. Bezeme açısından zengindir. Eldiven örülürken bilekten başlanarak el kısmı örüldükten sonra parmak kısımları iğne yardımı ile ipler geçirilerek ayrılmakta ve daha sonra sırasıyla örülerek tamamlanmaktadır. Eldiven örgülerinde kullanılan bezemeler geometrik ve bitkisel kökenlidir. Bezeme açısından sık bezeme kullanılarak zenginlik gösteren örneklerin yanında sade ve su yolu kullanılmış örneklerde görmek mümkündür.

Eldiven, ellerimizi farklı dış etkilere korumak için giydiğimiz bir giysidir (Buğrul, 2018, s:35).

Fotoğraf 38. Su yolu bezemeli eldiven örneği(Kılıç K. ,2022)

Fotoğraf 39. Bezemesiz eldiven örneği(Kılıç K. ,2022)

Fotoğraf 40. Çiçek bezemeli eldiven örneği (Kılıç K. 2022)

Fotoğraf 41. Gül bezemeli eldiven örneği (Kılıç K. 2022)

SONUÇ

Günümüze gelebilmiş el sanatlarımıza ait örneklerden zengin kültüre sahip olduğumuz görülebilmektedir. Ancak son yıllarda farklı nedenlerden dolayı el sanatlarımızdan bazıları önemini yitirmiş kaybolmaya yüz tutmuş ya da tamamen kaybolmuştur.

İlçede el örgüsü ürünleri olan çorap, patik ve eldiven örnekleri günümüzde önemini koruyabilen ve ilgi gören sanatlardandır. Günlük yaşamın dışında çeyizlerin vazgeçilmez parçalarından olmakla birlikte hediyeelik ürünler arasında yer almaktadır. İlçede örgü örnekleri daha çok elli yaş üstü hanımlar tarafından örülmektedir. Normal ölçülerde örülen örgü örneklerinin yanında minyatür olarak örülen küçük örgü örnekleri de bulunmaktadır. Bu örnekler hanımların kol çantası veya cüzdanının kenarına takıldığı gibi, evlerde mobilya eşyalarında süs eşyası olarak sergilenmektedir.

İlçede el örgüsü örneklerinde göz, bukağı, elibeline, su yolu, koçboynuzu, hayat ağacı gibi gelenekselleşmiş bezeme örnekleri görülmektedir. İlçede dokuma sanatı yaygın olması ve halı kilim restorasyonun aktif olarak yapılmaktadır. Bu nedenle ilçeye çok fazla dokuma örneği gelmekte ve bu dokumalar da yer alan bezemeler de yine örgü örneklerinde kullanılmaktadır. Günümüzde ilçede ilgi gören örgü örnekleri hanımlar tarafından tığ, iki şiş veya beş şiş ile örülmektedir. Çorap örnekleri arasında uzun dize kadar olan çorapların yanı sıra ilçede tozluk diye geçen ayak bileğine kadar uzun olan çorap örnekleri bulunmaktadır.

İlçede patik örücülüğü de yaygın olarak yapılmaktadır. Patiklerin bezemelerinde bitkisel, geometrik ve hayvan kökenli motifler kullanılmıştır. Çeyizlerin vazgeçilmez parçalarından olup, düğünlerde aile büyüklerine davetiye yerine yolluk olarak gönderilmektedir. Yolluk ilçede davetiye yerine aile büyüklerine gönderilen seccade, gömlek, kumaş, patik veya teşbih gibi e oluşan küçük hediye paketi ya da bohçaya denilmektedir.

Günümüzde ilçede eldiven örnekleri de örülmektedir. Bezemeli veya bezemesiz olabilmektedir. Bezemelerde su yolu, gül, yaprak veya çiçek gibi bezemeler kullanıldığı görülmektedir.

İlçede çorap, patik ve eldiven örücülüğü geçmişten günümüze kadar gelebilmiş ve canlılığını koruyabilen el sanatlarımızdandır. Özellikle çeyizlerde önemli yeri olan bu örgü örnekleri genellikle elli yaş üstü hanımlar tarafından örülmektedir. Son yıllarda anne- çocuk örnekleri olan çorap, patik ve eldiven örnekleri de örülmektedir. Patik, çorap ve eldivenlerde annesi için örüldükten sonra bir tane de çocuk için örülerek takım halinde çeyizlere konulmaktadır. El örgüsü ürünleri olan çorap, patik ve eldiven örneklerinde ham madde olarak yün ve fabrikasyon ürünü olan orlon iplikler kullanılmaktadır. Tek renkten desensiz düz örüldüğü gibi birden fazla rengin kullanıldığı bezemeli örnekler ilçede yapılan alan araştırması sonucunda elde edilen sonuçlar arasındadır.

KAYNAKÇA

- AKBİL, F. P. (1970). “Türk El Sanatlarından Örnekler”, Akademi Yayınları, İstanbul.
- AKPINARLI, H. F. (1995). “El Örgüsü Çorapların Teknik, Desen, Renk ve Kullanım Özellikleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, SBE.
- Anonim (1971). “Örgü”, Cumhuriyet Ansiklopedisi, C.9, İstanbul
- SOYSALDI Aysen, ÇOLAK Adem (2018). “Bolu – Gerede İlçesi Mangallar Köyü El Örgüsü Çorap ve Patikleri”, İdil Sanat Dergisi, Cilt: 7, sayı: 49
- ORTAÇ, Serpil. (2018).“Ankara İli El Örgüsü Çoraplar Ve Patikler” I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları – I, Ankamat Baskı

- Sancak, H. (2001). “Sakarya İli Akyazı İlçesi Patık Örücülüğü Ve Yeni Tasarımlar”.
Yayınlanmış, Sanatta Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ÖZBEL, Kenan: (1945). El Sanatları I Anadolu Çorapları. Ankara: Kılavuz Kitapları: IX.
- KÖKLÜ, Vildan: (1997). Çankırı İli Kızılırmak İlçesine Ait Birkaç Köyde Bulunabilen
El Örgüsü Çorap Örnekleri ve Yeni Tasarımlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TANER, Nuri: (1983). “Bir Kültür Ögesi Olarak Çoraplardaki Nakışların Halk Bilimsel
Önemi Üzerine Düşünceler 1”. Türk Folkloru (46), 12-13
- BUĞRUL Hasan, (2018), Hakkâri Etnografik Eserlerinden Yün Eldivenler Üzerine Bir
Çalışma, Erdem Dergisi, s:75

Görsel Kaynaklar

- Şanlı Cennet, Sözlü Görüşme, 19.03.2022
- Akbaş Fadime, Sözlü Görüşme, 19.03.2022
- Yumuşak Şerife, Sözlü Görüşme, 19.03.2022
- Süslü Elmas, Sözlü Görüşme, 19.03.2022
- Atar Elmas, Sözlü Görüşme, 19.03.2022
- Şanlı Şükran, Sözlü Görüşme, 19.03.2022